

onderneming al met al. Waarom de jonkheer dat risico wilde lopen, leren de bronnen ons niet: helaas geven die nauwelijks, zo betreurt de auteur, inzicht in de persoon van Van Foreest.

Een bundel als deze geeft ruimte aan artikelen die ieder op zich een interessante bijdrage leveren aan onze kennis, maar er kleeft eenzelfde euvel aan als aan jaarboeken, zoals die door historische verenigingen worden uitgegeven: er is geen overkoepelend thema, geen samenhang. Die jaarboeken komen terecht bij de leden van de vereniging, die in ieder geval interesse hebben in lokale geschiedenis. Wat het lezerspubliek is van dit soort reeksen, is minder helder. Meestal handelt het om monografieën, waarin commerciële uitgevers geen brood zien maar die wel wetenschappelijk van belang zijn. Daarmee vervullen deze reeksen een belangrijke rol. Een bundeling van artikelen is echter lastiger. Door een thematischer opzet en scherper gekozen titel worden bundels bibliografisch in ieder geval beter vindbaar en kan de inhoud beter op een bepaald publiek worden afgestemd.

Fred Vogelzang

F. van Wanroij, *Drie Groninger gasthuizen. Tot onderhoud van arme borgeren en ingeseten deser stadt. Over het Heilige Geestgasthuis (Pelstergasthuis), het Geertruidgasthuis (Pepergasthuis), het Jacob en Annagasthuis (Lekker Beetjesgasthuis)* (Bedum: Profiel, 2004, 144 blz., €14,95, ISBN 90 5294 311 7).

In 1562 maakte Jacob van Deventer in opdracht van Philips II kaarten van een aantal steden in de Nederlanden, waaronder Groningen. Het was de bedoeling dat de vestingwerken goed in beeld werden gebracht; dit zou van pas komen in tijden van oorlog. Behalve vestingmuren waren ook gebouwen goed te onderscheiden op deze kaarten. Eén van de steden die in kaart werd gebracht, was Groningen. Op de kaart van Groningen, die de oudste plattegrond van Groningen is, zijn onder andere (waarschijnlijk vanwege de bijbehorende kerktorens) een aantal gasthuizen te zien: het Heilige Geestgasthuis (Pelstergasthuis), het Geertruidgasthuis (Pepergasthuis) en het Jacob en Annagasthuis (Lekker Beetjesgasthuis). Deze drie gasthuizen, gesticht in respectievelijk ± 1267, 1405 en 1489, staan centraal in het boekje van Fons van Wanroij. In een zevental hoofdstukken behandelt de auteur achtereenvolgens de ligging van de gasthuizen in de stad, de stichting van de gasthuizen, algemene veranderingen in de armenzorg door de eeuwen heen, de bewoners, de gebouwen, de financiën en het eten in de gasthuizen.

In Groningen zijn naar schatting ongeveer vijftig gasthuizen geweest. Het woord gasthuis roept associaties op met een ziekenhuis. Dit is niet juist. Volgens de auteur werden dit soort gasthuizen in het westen hofjes genoemd. (12 en noot bij 71) De hier beschreven Groningse gasthuizen werden gesticht voor de opvang van armen, zwervers en passanten, soms ook voor de opvang van zieken. Hoewel in eerste instantie armen en passanten werden opgenomen, verschoof bij alle drie de gasthuizen het accent na verloop van tijd naar de opvang van zogenaamde proveniers; oude mensen die een plaats kochten in het gasthuis. Wie het initiatief nam voor het stichten van het Pelstergasthuis is niet duidelijk, misschien het stadsbestuur. De andere twee gasthuizen waren het initiatief van goeude Groningse burgers.

In de volgende eeuwen waren de gasthuizen opvangplaatsen voor bejaarden. Aan het begin van het boekje is het duidelijk dat de gebouwencomplexen van de gasthuizen nog steeds bestaan, maar het is toch opmerkelijk om aan het eind van het hoofdstuk over de bewoners te lezen dat de gasthuizen nog steeds voor bewoning in gebruik zijn. Het Pelstergasthuis wordt nu beheerd door een stichting die de huizen verhuurt. De bewoners (42 in getal) zijn gemiddeld vijftig jaar oud; ook jonge mensen worden nu toegelaten. Het Pepergasthuis is in handen van een

woningcorporatie. De bewoners moeten ouder dan vijftig jaar zijn. Dit gasthuis heeft nu 29 wooneenheden. In het kleinste gasthuis (Jacob en Annagasthuis) wonen nu voornamelijk jongeren (15 in aantal).

Het is duidelijk dat de auteur een grote kennis heeft van de geschiedenis van de stad Groningen en dat hij met veel liefde over deze stad schrijft. Wel had het boekje aan kracht gewonnen als hij de doelgroep voor wie dit boek (blijkens het colofon) bestemd is, meer in gedachten had gehouden bij het schrijven. Overigens is alleen in het colofon te lezen dat het boek geschreven is als basis voor een project bij lessen culturele en kunstzinnige vorming en ter ondersteuning van een cultureel evenement in het kader van de open monumentendag 2004. Voor de lezer blijven de pretenties van het boek onduidelijk. Bij het lezen van het eerste hoofdstuk, dat een poëtische lofzang op de stad Groningen bevat, krijgt de lezer het idee dat er een literair werk zal volgen. Wie een blik op het uitgebreide notenapparaat werpt, zou eerder denken aan een puur wetenschappelijk boek. Deze wisselende benadering blijft het hele boek door een probleem; hoewel het boek heel veel informatie bevat, schiet het als basis voor lessen hier en daar toch wel tekort. Sommige termen, zoals bijvoorbeeld 'guano' (69) worden niet uitgelegd. Ook worden woorden zoals 'provenier' soms eerst gebruikt (34) om dan pas vele pagina's verder (54) uitgelegd te worden. Verder zijn de vele type- en redactiefouten storend.

Maar ook als boek met eventuele wetenschappelijke pretenties ontbreekt één en ander. Op pagina 14 wordt bijvoorbeeld verwezen naar een boek uit 1978 waarin meer dan dertig Groninger gasthuizen worden behandeld. De schrijver(s) van dit boek worden niet vermeld, ook niet in een noot. De auteur doet ook geen poging om vergelijkingen met andere Groninger gasthuizen of met hofjes elders in het land te maken. Hij slaagt nog het meest in het enthousiasmeren van de lezer. Het hoofdstuk over de gebouwen van de gasthuizen laat zich lezen als een reisgids en je krijgt zin om met het boek in de hand door de stad Groningen rond te gaan lopen. Een plattegrond en een beschrijving van de binnenkant van de huisjes hadden in dit hoofdstuk niet misstaan.

B. C. Meijerman

P. van de Laar, M. van Jaarsveld, *Historische atlas van Rotterdam* (Amsterdam: SUN, 2004, 79 blz., ISBN 90 5875 144 9).

Op het oog is de *Historische atlas van Rotterdam* een mooi koffietafelboek. Het ziet er fraai uit met de prachtigste kleurenreproducties van oude schilderijen, kaarten en foto's. Bij nadere beschouwing blijkt de atlas meer dan een 'plaatjesboek'. De teksten zijn verzorgd door P. van de Laar, bekleeder van Jurriaanse-leerstoel 'Geschiedenis van Rotterdam' bij de Erasmus-universiteit, en door M. van Jaarsveld, die als onderzoeksassistent verbonden is aan die leerstoel. Het feit dat Van de Laar tevens hoofd Collecties van het Historisch Museum Rotterdam is, moet hebben bijgedragen aan het succes van het geheel. Het colofon verradt bovendien dat er uitgebreid onderzoek is gedaan naar de (beeld)geschiedenis van de stad. Achterin het boek is een lange bronnenlijst en illustratieverantwoording opgenomen. Er is echter geen notenapparaat.

In 35 hoofdstukjes worden alle belangrijke stedenbouwkundige ontwikkelingen van Rotterdam onder de loep genomen. De lezer reist mee vanaf het prille begin aan het veenmoeras waar de parochie Rotta ontstond tot Rotterdam als 'Manhattan aan de Maas.' Elk hoofdstukje is precies twee pagina's lang en alle zijn mooi geïllustreerd. In elk hoofdstuk wordt verteld hoe de stad veranderde van aanzien. Het gaat hierbij zowel om nieuwe bouwwerken als de aanleg van